

6. Skyrtach V. (2014), Conceptualization of a mentally ill person subject in anti-psychiatry, *Skhid*, № 6(132), pp. 121-125 (ukr).
7. Bardon A. (2013), A brief history of philosophy of time, Oxford University Press, New York, 198 p. (eng).
8. Iggers G. (2008), A global history of modern historiography, Routledge, New York, 449 p. (eng).
9. McCumber J. (2011), Time and philosophy: a history of continental thought, Acumen, Durham, 425 p. (eng).
10. Tucker A. (2004), Our knowledge of the past: a philosophy of historiography, Cambridge University Press, New York, 304 p. (eng).
11. Tucker A. (2009), A companion to the philosophy of history and historiography, Wiley-Blackwell, Chichester, 572 p. (eng).
12. Watson P. (2000), The modern mind: an intellectual history of the twentieth century, Perennial, New York, 861 p. (eng).
13. Zweerde E. (1997), Soviet historiography of philosophy: Istorico-filosofskaja nauka, Springer, Dordrecht, 305 p. (eng).

© Степанов Вячеслав, Марія Чеботнікова
Надійшла до редакції 10.02.2016

УДК 211. 2 : 215

ТІМЕНІК ЗИНОВІЙ,

кандидат філософських наук, доцент кафедри історії України та етнокомунікації
Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів

ІДЕЯ БОГА У СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ (40-і рр. XIX ст. - 50-і рр. XX ст.): МЕТОДОЛОГІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВИ

На підставі аналізу праць українських мислителів 40-х рр. XIX ст. - 50-х рр. XX ст. осмислено ідею Бога щодо системи наймень і щодо структури людини та світобудови. Зазначено, що з історико-філософського погляду використання етимологічно-семантичного та еволюційного методів дозволяє стверджувати: ідея Бога містить у собі гебрійські та давньогрецькі значення і в процесі свого становлення зазнала метаморфоз із проявами філософорелігійного синтезу.

Ключові слова: ідея Бога; (між)релігійні комунікації; світобудова; людина; суперечності методологічні; філософія релігії.

Постановка проблеми та стан її дослідження. На сучасному етапі релігієзнавство в Україні досі структурно чітко не визначене (передусім - з погляду його внутрішньогалузевого простору, у якому поки що перебуває й філософія релігії). З позиції В. Волошина ця невизначеність спричиняє методологічні суперечності, які мають навіть свій позитив у тому сенсі, що уможливають якоюсь мірою "евристичні нетривіальні роботи" серед об'єктивізаційних обставин "множинності парадигм та конкуренції підходів" [4, с. 309]. Дотичними до таких розмислів є спостереження М. Новикової про "методику використання непрямих джерел" [16, с. 302] (у нашій ситуації маємо на увазі джерела, де проблематика подана непроявно, а інколи - й приховано). Названа множинність і конкуренційність має наразі непрогнозоване спрямування на перспективу. А на думку Ю. Чорноморця, подальша доля релігієзнавства значною мірою залежить від того, як утверджуватиметься філософія релігії, у просторі якої, можна припустити, існують певні відцентрові тенденції до вичленування в окрему галузь знання [див.: 19, с. 47]. Якщо на такому рівні періодично чи спонтанно виникають дискусії, то стосовно методологічних підходів до філософорелігійних ідей маємо

наразі окремі спостереження опосередкованого, дотичного характеру. У цьому разі - йдеться про ідею Бога й систему наймень (або коли розмірковувати про структуру людини й світобудови).

З іншого боку, в аналізованих працях мислителів 40-х рр. XIX ст. - 50-х рр. XX ст. наявна зазначена ідея, тому є підстави твердити про її систематизовані та укладнені прояви, які, своєю чергою, обумовлені кількома причинами. По-перше, сама ця ідея, окрім власної структурної сфери, щоразу пронизує (між)релігійні комунікації¹ та міждисциплінарний простір, унаслідок чого вони взаємопов'язуються. По-друге, в цій статті ідею Бога осмислено як філософорелігійну, оскільки вона має синтетичний характер, про що зазначав свого часу В. Зіньківський, розмірковуючи про "синтез ідей" [11, с. 166] - про такий синтез, котрий поки що належно не усталивсь

¹ Префікс "між" у понятті "(між)релігійні комунікації" узято в дужки з огляду на специфіку їх контекстуальних виявів: "(між)релігійне" і "конкретно релігійне" перебувають в інтенсивних, позмінних і переважно одночасних взаємобумовленостях. Тобто йдеться про сукупну дію усистематизованих і злагоджених проявів.

у сучасному вітчизняному релігієзнавстві. По-третє, "синтезові ідей" передують налаштованість дослідника цілісно виражати особливості внутрішнього утвердження аналізованої ідеї; вважаємо, що саме нашому релігієзнавству бракує комплексного її осмислення.

Стан дослідження запропонованої теми - на початковому етапі; матеріалів, які безпосередньо стосувалися б її, наразі не виявлено. У низці публікацій наявні окремі теоретико-методологічні спостереження, які є дотичними до структурно-функціональних можливостей аналізованої теми з погляду "виокремлення істини" із системи [див.: 6, с. 486-491]. Однак О. В. Гавдяк не розмірковує про способи такого виокремлення в контексті філософрелігійності ідей, бо його стаття - іншого спрямування. Д. Предко стосовно ідеї Бога в структурі людини та світобудови непрямо розмірковує про темпоритміку відношення "людина - Бог" з позиції "діалогічної взаємодії" [18, с. 29], однак автор не ставив собі за мету розкрити особливості названої "взаємодії". Усе ж таке методологічне спостереження опосередковано стосується переосмислень Божих наймень в історико-філософським часопросторі.

Із поняттєвих новотворів найпродуктивнішою є темпоритміка². Органічно поєднуючи в собі багатопроярність ідеї Бога, темпоритміка сприяє розкриттю названої ідеї то ситуативно, то супровідно, то з наскрізною системністю через кількапроцесуальне одночасся³. (В. Волошин, розкриваючи сутність своєї гіпотези в руслі етерналізму, висловлює свою позицію про "суму всіх смислів, початкового і кінцевого одночасно" [5, с. 78], чим опосередковано підтверджено доцільність уведення в евристичний процес нашого поняття - "кількапроцесуальне одночасся"). Однак дослідження ускладнюється тим, що назване одночасся вкупі з темпоритмікою забезпечують сукупну цілість обміркованої ідеї на підставі гармонії, симфонії та елементів синтезу.

Мета дослідження - дослідити ідею Бога за допомогою двох методів - етимолого-семантичного та еволюційного, які чи не найінтенсивніше здатні виявляти її історико-філософський контекст. Виникає також потреба ввести нові терміни, які, на наш погляд, спроможні певною мірою розв'язати окреслену проблему.

Виклад основного матеріалу. Виниклі проблеми частково можна усунути, коли запропоновані авторські поняття пов'язувати з маловідомими словосполучками українських філософів зазначеного періоду. Наприклад, якщо взяти до відома той факт, що кількапроцесуальне одночасся і самі їхнє вираження проявляють себе через конкретику трансцендентності та універсальності.

² У дослідницький процес доцільно вводити "темпоритміку" передусім тому, що вона має всепроникну здатність у різножанровому й різноконцептуальному просторі, коли осмислювати конкретний історико-філософський період. Зокрема, при розмірковуванні про поетапне утвердження елементів гармонії, симфонії, синтезу під час розмислів про Божий й людський світи. Розкрити комплекс виниклих процесів через обмірковане поняття - означає також з'ясувати систему органічно взаємообумовлених і взаємопов'язаних станів серед (між)релігійних комунікацій та міждисциплінарного простору в контексті функціональних виявів відповідної ідеї. За формою вираження темпоритміка - різномірна, багатоваріантна, неоднозначна.

³ *Кількапроцесуальне одночасся (КО)* - усистематизовані взаємообумовлені контакти між духовними вираженнями, світоглядними структурами й мисленням; КО має певний рівень згармонізованості, творячи один із чинників буття філософрелігійних ідей.

У комплекс процесів органічно вписується, зокрема, "трансцендентна оригінальність особи" [див.: 1, с. 337]. Таке складне поняття Бердяєва і через майже сто років досі не набуло відповідного усталення й теоретичного осмислення, як рівно ж і "освяння згори" В. Зінківського [див.: 10, с. 97]. Концептуальні функції названих понять методологічно є маловивченими, а між тим семантично вони - міжвіровизнавчого спрямування й у (між)релігійних комунікаціях володіють потенційною універсальністю, зокрема, коли говорити про їхню спроможність повністю або частково усунути антиномії між вічним і тимчасовим, земним і небесним [див., напр: 9, с. 46-64]. Уважаємо, що згадані терміни Миколи Бердяєва і Василя Зінківського мають об'єктивні підстави на введення їх у вітчизняний релігієзнавчий дискурс.

Отже, необхідно з'ясувати, якою мірою ідея Бога є філософрелігійною і як вона через систему різних неоднозначних виражень присутня в аналізованих працях. З такого погляду є сенс осмислити роль і значення двох уже названих методів - етимологічно-семантичного й еволюційного.

Відповідним чином уконтекстовуючись у різножанрових працях, окремі елементи методологічного осмислення теми наявні в різножанрових творах більшості тогочасних українських мислителів. А це: трактати, монографії, опубліковані в періодичні фрагменти монографій; наукові нариси (есеї, "студії", дослідження ("опыты"); статті ("этюды"), рецензії (огляди, короткі замітки) та ін.

1. Етимолого-семантичний метод застосовується порізному; на (між)релігійних комунікаціях і в міждисциплінарному просторі його можливості полягають у поглибленому розкритті аналізованої ідеї, коли йдеться про смислові першовитоки та подальші трансформації відповідних понять, які контекстуально сприяють значеннєвій повноті цієї ідеї.

Назване виявляється передусім під час розкриття ідеї Бога й системи наймень. Прикметним є тут спостереження Івана Максимовича: "<...> слово Кіріос, яким [...] замінювали єврейське слово [Єгова], як і слов'янське "Господь" аж ніяк не виражають [того] поняття, що міститься в єврейському слові "Єгова" [15, с. 1]. І все ж, зберяток, його в тамтешньому перекладі Книги Царств збережено. У решті випадків власні назви осучаснено, бо "<...> схожа точність попроварила б в інших назвах до незрозумілості" [Там само]. Проникнення іншорелігійного (грецького чи гебрайського) зазнає тут контроверсійних перешкод, їх об'єктивізація обумовлена особливостями психологічного сприйняття й моральними засадами нововірців. Звідси впливає, що темпоритміка трьох духовних понять (Єгови, Кіріоса і Господа) починає смислово утверджувати ідею Бога, унаслідок чого формується "компромісна" ситуація з погляду сприйняття-несприйняття "старого" крізь утвердження "нове". Тобто від дотримання міри допустимого в усталенні "старого"- "нового" певною мірою залежить стан іншорелігійного буття, а в цьому разі - конкретне утвердження аналізованої ідеї.

Отже, через застосування обміркованого методу забезпечується семантична взаємопов'язаність нового наймень Бога із моральними засадами нововірців, водночас суперечливо утверджується також осмислення семантичної відмінності з огляду на "незрозумілість".

Уже крізь цілісне історично-філософське переосмислення, крізь всеохопність (між)релігійних комунікацій та міждисциплінарний простір, трактує цю ідею

М. Бердяєв: "Ідея єдиного Бога, - підкреслював філософ, - [...] сама по собі не осмислює містичного начала світу [...]. Тільки драматизація світового процесу робить нам його близьким і для нас осмисленим; сама божественна діалектика, що ідеально проходить у першопочатковим Божестві, чується нами як драма. [...] Світ сотворений Богом через Логос, через Смисл. [...] Ідея Логосу була усвідомлена вже в грецькій класичній філософії, поєдналася з єврейськими очікуваннями Месії, стала основою християнської метафізики" [2, с. 315]. Новизна поглядів М. Бердяєва в тім, що дослідник спробував через "божественну діалектику"⁴ універсалізувати можливість ідеї Бога під час спроби органічно поєднати вираження аналізованої ідеї в різних віровизначних тлумаченнях. Помітно також намагання виявити закономірність в утвердженні нових наймень Бога (Логосу і Месії-Христа). У непроявній формі маються на увазі також трансцендентно-іманентні стани через відношення "Бог-людина-Бог", коли взаємодіють та історико-філософським чином обумовлюються ідеї Логосу і Месії-Христа, про які розмірковує автор наведеної цитати. Тобто є підстави твердити: філософорелігійна ідея Бога і система наймень, про яку фактично розмірковує М. Бердяєв, має потенційну здатність супровідно проникати й у простір супровідних ідей - ідеї Логосу та Месії-Христа. У названих поєднаннях етимолого-семантичний метод сприяє також з'ясуванню того, якою мірою парадоксальності є контакти цієї ідеї з іншогогалузевими просторами - гносеологією, діалектикою, метафізикою, онтологією тощо.

Прикметною з такого погляду є постійно чинна та історично-філософська взаємопов'язана система двох понять: "страх Божий" і "страх людський" (коли мати на увазі ідею Бога з погляду структури людини й світобудови). Відомо, що поняття "страх Божий" є усталеним у християнському богослов'ї, де етимологічна збалансованість усуває всілякі суперечності, якщо свідомо уоднозначнювати "страх" із "послухом", покорою і водночас - із "захопленням величчю Божою". У названому контексті Митрополит Іларіон (Огієнко) прагнув викласти своє розуміння аналізованої тут ідеї крізь призму духовного життя. Сенс такого життя наповнюється свободою волі, але для того потрібно, "щоб уся наша премудрість, увесь наш розум поставали й виховувались під кутом страху Божого" [12, с. 15]. Так, у філософорелігійному прочитанні відношення "страх Божий-покіра Божа" із незначними внутрішньосмисловими відтінками здатне специфічно забезпечувати стійкість у виявах ідеї Бога через цілісне взаємопоєднання психофізичних і розумових станів, згармонізоване звершення яких творить процес віри.

Коли ж осмислювати елементи цього відношення із поняттям страху як одного з психофізичних станів людини, то можна стверджувати: "страх Божий" і "страх людський" - явища не сумірні за своєю сутністю. Адже те, що "віра не боїться розуму, - навпаки, міцно спирається на нього" [13, с. 16], якраз і свідчить тут про імпліцитно висловлений вияв "страху Божого", а не "страху людського". Однак, мимоволі роздумуючи про ідею Бога в структурі людини і світобудови, Владика Іларіон свою позицію з елементами неотомізму далі не роз'яснює. Тобто не з'ясовує, чому віра здатна постійно гармоніювати з можливостями розуму. Також немає і тезового розкриття закономірностей конкрет-

ного прояву: у чому саме полягає незвичайність розуму, якщо він є такою міцною опорою для віри? Уважаємо, що тут певною мірою спрацювало консервативне мислення Іларіона як християнського (православно-го) богослова, коли ревізувати відповідні догматичні постулати - немислимо.

Між тим М. Бердяєв ще на кількадесят років раніше виклав свої роздуми філософорелігійного спрямування. На його погляд, (між)релігійні комунікації (язичництва, юдаїзму, християнства) специфічно взаємодіють із міждисциплінарним простором, зокрема, - психофізикою та моральною філософією. "Не лишень боги⁵ язичництва, - стверджував дослідник, - а й Бог Старого Завіту⁶ є страшним і грізним, вимагаючи крові не тільки тварин, а також - людей. Страхітливості така не закоренилась у природі Божества, а в природі людей" [2, с. 322]. Тобто в людині "страхітливості" трансформувалась у "страх людський", віддаливши її тим самим від істинного сприйняття світобудови, яку сотворив Єдиний Бог.

Отже, під час розрізнення поняття "страху" на "Божий" і "людський" (коли йдеться про ідею Бога в структурі людини і світобудови) необхідно зважати на викладені ситуації. По-друге, тільки на підставі взаємообумовлених контактів через вияви двох станів "страху" обмірковувана тут ідея набуває свого сенсу в контексті відношення "Бог-людина-Бог". Важливий і третій чинник: коли елементи синтезу (через "закорінення") утверджують себе водночас у двох сутностях: у "природі Божества" і в людським естві, хоча за моральними наслідками у названих сутностях формуються протилежності - добро і зло. Нарешті, унаслідок історико-філософського багатосотлітнього періоду (перео)осмислень поняття "страху" сутнісно метаморфологізувалось у "покіру" (як етап до "благовіння", "захопленості величчю Бога", а потому уже - у вигляді "страху Божого"). Водночас поняття "страху" супровідно набуло упротилеження: від "страхітливості" - до "страху людського".

Відтак засобами етимолого-семантичного методу уреальнюється відношення "страх-покіра-благовіння-лад-гармонія", остання складова якого володіє особливою цілісністю. Між тим брак "гармонії" (з погляду її всеохопно чинних можливостей) спричинює деструктивні дії в просторі будь-якої системи (також - в аналізованій ідеї), а "лад", - як уособлення добра, - перетворюється у зловісний безлад, у простір для зла.

Таким чином, названий метод уможливує розкриття складових ідеї Бога, сприяючи через кількапроцесуальне одночасся виявленню функцій тих понять, які діють супровідно й забезпечують гармонію сприйняття обміркованої ідеї.

2. Еволюційний метод взаємообумовлений з етимолого-семантичним, зокрема, стосовно часткової сегментації. Особливо, якщо розмірковувати про систему багатовимірних процесів у просторі філософорелігійної ідеї Бога; за виниклих обставин можна також з'ясувати суперечливий (на перший погляд) стан її вираження.

У руслі обміркованого методу є сенс осмислити й етапні зміни поняття про Божество і про його нібито взагалі відсутність (якщо не усвідомлювати самого феномену еволюції у зв'язках із поступовим формуванням системи поклоніння). З огляду на темпоральне відно-

⁴ Словосполучу "божественна діалектика" узято в лапки з огляду на те, що вона наразі не набула належного усталення в сучаснім філософорелігійнім процесі.

⁵ Таке написання у тексті.

⁶ У тексті останні три слова надруковано з малої літери.

шення "колись-тепер" зважувати треба й на моральні властивості людини, на її світогляд. Уможливлено з'ясувати також, якою мірою вчення про вроджені ідеї стосується епохи язичництва і як в умовах духовної кризи актуалізується поява-непоява нових ідей, від наявності чи нестачі яких узалежнюється доля конкретної віровизнавчої системи (крізь вияви названого відношення).

2.1. 3 історіософії поняття про Божество

Саме тут передусім взаємообумовлюються етимолого-семантичний і еволюційний методи за супровідною участю кількох процесуальних одночасся; саме через нього дослідники обґрунтовують, зокрема, об'єктивізацію поетапних значеннєвих змін у сфері поняття.

Названий метод застосовує С. Булгаков, прагнучи гармонізувати методологічні контрверси, які щоразу виникають ситуативно: "Поняття "божество", "бог", - зазначав він, - уживаємо наразі в найневизначенішому значенні, що охоплює різні релігії [...]. На такій стадії для трансцендентальної характеристики однаково, чи поклоняється людина дерев'яній колоді, пов'язуючи свою віру в божественне, або ж [-] триіпостасному Божові: сутнісною ознакою, що усталює природу релігії, є об'єктивний характер такого поклоніння, пов'язаний з чуттям трансцендентності такого божества" [3, с. 594]. Сукупність духовних станів тут об'єктивно зреалізовується в необхідне чуття трансцендентності Вищих Сил, які в уяві первісної людини не могли мати навіть і такого ("множинного") наймення, з огляду на невисокий рівень абстрактного мислення; між тим сукупно уособлювалися у понятті "Бог" уже з погляду пізнішої дослідницької думки. Як би там не було, але без уваги до конкретики психофізичних станів при осягненні трансцендентності божественного неможливим було б і самі формування релігії. А вже необхідно завжди пам'ятати: з історико-віровизнавчого погляду Бог для язичника був емпірично даний і тільки згодом став пізнаваним у певній іпостасі. А проникаючи у сферу онтології і прагнучи гармонізувати названі контрверси, дослідник відверто заявляв: істина релігійна і філософська не повинні розрізнятися, бо взаємоіснування двох протилежних істин дуалістично суперечить самій сутності людського духу [3, с. 594].

Під час з'ясування першовитоків ідеї Бога принцип об'єктивізації С. Булгакова (у цьому разі - культових поклоніння) взаємодоповнюється в Ореста Новицького принципом першопростору і першобожества [Див.: 17, с. 100, 146]. "Перед тим, як виникло поклоніння тваринам і перевелось у [...] забобон⁷, - зауважував дослідник, - уже повинні були існувати поняття про богів, котрі [тобто боги. - З. Т.] дали підставу для того, а не навпаки (як багато хто вважає), нібито самі поняття у єгиптян про богів сформувалися ще в час, коли вони попередньо обожнювали тварин як фетишів" [17, с. 138]. Ідеться про теоретично-висновкову засадничість, коли відбувається взаємозв'язок із моральним імперативом

повинності. Фактично наголошено на потребі об'єктивності в пізнанні першопростору і першобожества (до того ж усупереч уже помилково усталеним стереотипам про первісне обожнення тварин як нібито один із виявів поетапності у пізнанні вищих сил). На нашу думку, тут необхідно зважати на піднесення й спади в духовному бутті людства, які тією чи тією мірою впливають на стан того, як саме осмислювати й розуміти ідею Бога та систему Його наймень. Зосібна, на етапі, коли поклоніння - як гармонійне природне явище - переходить у дисгармонію, а з появою елементів фанатизму формується в забобон.

Трохи в іншому контексті названої засади дотримувався ще раніше Олексій Козлов. Він спростовував саму думку про те, що є нібито народи (чи просто - людські спільноти), котрі не мають поняття про надприродне, божественне. Полемізуючи з уявними опонентами, дослідник зауважував: коли б справді так було, то можна відкинути й саму первісну свідомість надприродного, божественного [Див.: 14, с. 451].

Розуміння ідеї Бога в дослідника структурується, отже, двоетапно, де помітні вияви синхронізації філософорелігійного із елементами інших галузей знань: метафізичних і гносеологічних. О. Козлов, по суті, має на увазі таку двоетапність, яка уреальнює органічну взаємозумовленість свідомості Божества й самого розуміння аналізованої ідеї. Ідеться також про концептуальну помилку в тих працях, де не застосовувався принцип комплексності під час історико-філософського осмислення явищ, унаслідок чого виникали певні стереотипи.

Філософ акцентує на двох критеріях: на сутнісному рівні під час осмислення ситуації, коли в конкретній людській спільноті було (чи й тепер ще є) відсутнє розуміння Бога при традиційно усталеному (у цьому разі - християнському) сприйнятті. І, по-друге, одночасно зосереджено увагу на принципі необов'язковості щодо сприйняття Бога в іпостасному вигляді, тобто через Істоту-Особу чи антропологізовану Сутність ("Существо"). (Доречно зазначити: нехтування такими вимірами, брак критеріального переосмислення упродовж багатьох десятиліть забезпечили довготривалий стійкий контрверсійний стереотип, що у філософорелігійній сфері не подоланий дотепер).

Те, про що розмірковував Олексій Козлов, стосувалося упереджень місіонерів, які схильні були "приймати повну відсутність хоч якогось поняття про Бога, коли в дикунів нема жодних потреб визнання чогось подібного до християнського Бога. Тоді як брак поняття про Бога-Творця, Вседержителя⁸ і т. ін. зовсім не перешкоджає тому, що є вищим, могутнішим від усього; нема жодної потреби, щоби під Богом⁹ неодмінно розумілась якась істота" [див.: 14, с. 451]. Отже, у руслі епохи неіпостасності мається на увазі плюралістичне розуміння ідеї Бога в структурі людини і світобудови. За виниклої ситуації є сенс поєднати елементи гносео-епістемологічних засад осмислення світу із усвідомленою необхідністю психофізичного чинника (передусім - на рівні уяви).

Коли сприймаємо іншорелігійні системи, то через комплексне використання еволюційного методу усуваються стереотипні підходи. Натомість уможливлено проіннятися суттю вірування первісної, стародавньої й навіть тієї сучасної нам людини, віровизнавчі засади котрої сприймаються як реліктові. А вже саме з погля-

⁷ Поняття "забобон" досі не набуло однозначно-цілісного витлумачення в українській сучасній науці. Між християнсько-теологічним і філософорелігійним його розумінням (не говорячи про атеїстичну позицію) є сутнісні розбіжності. Коли за радянського часу "забобони" трактували як різновиди "пересудів", то згодом з'ясувалося, що "забобон" - "особливий, суціль [тут і далі курсив Марини Новикової - З. Т.] значущий і тому суціль віщий - діалог Людини зі Світом" (див.: Новикова, 1993: с. 16). На нашу думку, методологічні контрверси "забобону" можна згармонізувати, якщо комплексно брати до відома реальні сутності відповідної епохи.

⁸ Написання наше. - З. Т.

⁹ Написання наше. - З. Т.

ду філософорелігійної логіки в стародавніх епохах Єдиний Бог являвся в найрізноманітніших формах, символах, образах, сукупність яких і була розумінням Бога, Який не міг не уособлюватись інакше, як у багатопроявній конкретиці Божеств.

2.2. Світоглядно-свідомісна та моральна специфіка цілісного сприйняття Божества

Темпоритміка філософорелігійної ідеї Бога постійно тяжіє до багатовимірності та комплексності. Низка українських мислителів (передусім Сильвестр Гоґоцький, Олексій Козлов, Олексій Гіляров) названу проблематику пов'язували з одночасним розкриттям цієї ідеї на підставі принципів взаємообумовленості та взаємозв'язку (з увагою до системно-поетапного їх вираження). З іншого боку у мислителів немає навіть натяків на хоч якусь негацію стосовно світоглядно-свідомісного чи морального рівня людини язичницької епохи - з'ясувались радше об'єктивізаційні стани в поетапно-поступовій антропологізації названих рівнів.

Ось як, зокрема, таке розумів О. Гіляров: "Через світоглядну вузькість, свідомісну туманність, нездатність до абстрагованої думки й невміння відрізнити дійсність од вигадок [первісна людина] в усі речі вкладає стан свого "я" і все уособлює. Лишень поступово такий стан замінюється на безособовісний і відокремлений" [7, с. 96]. Тут поетапно функціонує низка станів, на підставі яких утворюється кількоступінчасте відношення. На перший погляд - стосовно розвитку різномірної ієрархічності: є рух від вузькості - до широти, від туманності - до світла, від конкретики - до абстрактності.

З іншого боку, неусталеність засад (у нашому випадкові - щодо принципів системності термінологічного тлумачення) спонукує встановлювати ту чи ту проблематичність безпосередньо в сентенційних контекстуальних розмислах також там, де позиції упротилежнюються або навіть взаємоусуперечнюються у межах одного тексту. Саме з такого погляду важко збагнути логічну узгодженість аналізованої сентенції О. Гілярова з іншою, де елементи богопізнання - незбагненність, недовідомість - уже трактуються як постійні ознаки розвиненої релігійної свідомості [7, с. 96].

Коли сприймати аналізовану ідею передусім щодо ієрархічності, то, на нашу думку, історико-теоретичний парадокс криється в неусталеності тлумачень названих понять. Суперечність можна усунути, розкривши значення "незбагненності", "недовідомості" на суміжжі історії релігії, богослов'я, релігійної (християнської) філософії.

Із цього приводу Сильвестр Гоґоцький зазначав: "<...> у людині першим ступенем богоусвідомлення, котрий був приставлений до її власних сил, може бути невиразне уявлення Божества у вигляді однієї безкінечності і такої могутності, що діє підсвідомо: ні вища, наймогутніша сутність, ні особисте єство людини не мають ще морального значення. Чим далі посувається [вперед] внутрішній розвиток людини, тим видиміше виникає усвідомлення моральних властивостей божественної сутності щодо Божества" [8, с. 278].

Наведена сентенція свідчить: використаний метод у розкритті ідеї не функціонує окремо, а ситуативно взаємозумовлюється станами кризь міждисциплінарний простір. Етапи богоусвідомлення - то водночас поступова об'єктивізація елементів також моральної філософії. Комплекс філософорелігійних процесів універсалізується через відношенні "Бог-людина-Бог", коли поступовість - як різновид руху - узалежнено від темпу розвитку внутрішнього світу людини.

Таким чином, еволюційний метод сприяє сприйняттю різномірних, суперечливих розмислів, коли утверджується аналізована ідея; унаслідок цього кризь історико-філософське бачення комплекс неоднозначних процесів певною мірою гармонізується, спонукуючи до критичного переосмислення стереотипів.

Висновки

Філософорелігійна ідея Бога (з погляду системи найменш, структури людини і світобудови) є багатопроявною. В історико-філософському вимірі ідеї Логосу та Месії-Христа зазнають часткової супровідної взаємодії на шляху до універсалізаційного усталення аналізованої ідеї Бога, зберігаючи, однак, свій "автономний" статус. Комплекс сконцентрованих процесів обґрунтовано об'єктивною цілісною їх сукупністю через органічне уконтекстування в (між)релігійні комунікації, міждисциплінарний простір. Уведено нові поняття ("темпоритміка", "кількапроцесуальне одночасся"); обґрунтовано потребу їх використання з огляду на реальну доцільність відродити й розвинути такі поняття ХХ ст., як "трансцендентальна оригінальність особи", як "осяння згори", увівши їх до сучасних студій. Одним із найпродуктивніших методів для розкриття аналізованої ідеї є етимологічно-семантичний та еволюційний, через які, зокрема, уможливлено простежити гебрайські та давньогрецькі значення, що в процесі свого становлення зазнали закономірних метаморфоз. Через названі методи уможливлено також заново ввести в сучасний евристичний процес низку понять із ХХ ст. (зокрема, "трансцендентну оригінальність особи", "осяння згори"; з філософорелігійного погляду їх доцільно поєднувати із такими дотичними поняттями, як "страх Божий", "страх людський". Що ж до світоглядно-свідомісної та моральної специфіки цілісного сприйняття Божества, то вона оперта на принципи універсалізації, гармонії з елементами синтезу. Виниклий комплекс неоднозначних процесів спрощений зрештою частково усувати методолгічні суперечності.

На підставі аналізу можна стверджувати, що, практично попри майже повну відсутність безпосередніх публікацій за окресленою темою в спадщині українських мислителів зазначеного періоду, все ж філософорелігійна ідея Бога (переважно в непрявій формі) є в багатьох різномірних творах. І таке свідчить про об'єктивність її вияву.

Аналізована ідея Бога актуалізує потребу подальшого її осмислення задля належного уконтекстування в сучасне буття України при одночасному відродженні історичної та духовної пам'яті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. Sub specie æternitatis. Опыты философские, социальные и литературные (1900-1906) / Н. Бердяев. - СПб. : Издание М. В. Пирожкова, 1907. - 437 с.
2. Бердяев Н. Происхождение зла и смысла в истории / Н. Бердяев // Вопросы философии и психологии. - 1908. - [Москва], Кн. 4 (94). - С. 287-334.
3. Булгаков С. Трансцендентальная проблема религии / С. Булгаков // Вопросы Философии и Психологии. - 1914. - [Москва], Кн. 4 (124). - С. 580-652.
4. Волошин В. Методология научного познания религии: якою вона може бути сьогодні? / В. Волошин // Філософська думка. Sententiae: Спецвипуск IV: Герменевтика традиції та сучасності у теології та філософії. - 2013. - [Вип.] IV. - С. 309-318.
5. Волошин В. В. Аргументи на користь гіпотези про базовий та універсальний атрибут релігійної свідомості почуттів

/ В. В. Волошин // Вісник Черкаського університету. Серія "Філософія". - 2015. - Вип. 11 (304). - С. 77-86.

6. Гавдяк О. В. Релігійно-філософська проблематика у вітчизняному науковому просторі XIX - початку XX ст. / О. В. Гавдяк // Гілея. - 2012. - Вип. 61 (№ 6). - С. 486-491.

7. Философия в ее существе, значении и истории" Алексея Гилярова / [сост., ред. издания, автор вступ. статьи А. Г. Волков]. - Мелитополь : Изд. дом МГТ, 2007, [Т. 1]. - 352 с.

8. [Гогоцький С.]. Философский лексикон. Т. 4: П. Р. С.; Вып. 1. / [Гогоцький С.]. - К. : В Университетской типографии, 1872. - III с. + 472 с.

9. Зеньковский В. В. Автономия и теонимия / В. В. Зеньковский // Путь. - 1926. - № 3. - С. 46-64.

10. Зеньковский В. О значении воображения в духовной жизни (по поводу книги Б. П. Вышеславцева "Этика преображенного эроса". (Париж, 1931) / В. В. Зеньковский // Путь. - 1932. - № 32. - С. 90-102.

11. Зеньковский В. В. Основы христианской философии / В. В. Зеньковский. - М. : Канон+, 1997. - 560 с.

12. Архиеп. Іларіон [Огієнко]. Прийміте всі Духа премудрости, розуму, Духа страху Божого. Слово на Богоявлення / Архиеп. Іларіон [Огієнко]. - Холм : Свята Данилова Гора, 1943. - 19 с.

13. [Митр.] Іларіон [Огієнко]. Стосунок розуму до віри /

[Митр.] Іларіон [Огієнко] // Наша Культура. - 1952. - Ч. 5 (170). - С. 11-18.

14. Козлов А. Сознание Бога и знание о Боге. Воспоминание об онтологическом доказательстве бытия Божия / А. Козлов // Вопросы философии и психологии. - 1895. - Кн. 4 (29). - С. 445-460.

15. Максимович И. От Переводчика [Першої Книги Царств (Самуїлові)] / И. Максимович // Труды Киевской Духовной Академии. - 1861. - [№ 1]. - С. I-II.

16. Новикова М. Прасвіт українських замовлянь: [передмова] / М. Новикова // Українські замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко]. - К. : Дніпро, 1993. - С. 7-29.

17. Новицкий О. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований. Сочинение] Ор[еста] Новицкого : в 4 ч., [вступ. статья автора без подпису на с. V-XII] / О. Новицкий. - К. : В Университетской Типографии, 1860. - Ч. I: Религия и философия Древнего Востока. - XV с. + 326 с.

18. Предко Д. Є. Специфічні особливості релігійних почуттів / Д. Є. Предко // Вісник Черкаського університету. Серія "Філософія". - 2015. - Вип. 11 (344). - С. 23-30.

19. Чорноморець Ю. Перспективи релігієзнавства у XXI столітті. Круглий стіл "Філософської думки" і "Релігієзнавчих нарисів" / Ю. Чорноморець // Філософська думка. - 2013. - № 3. - С. 39-54.

Тимэнык Зиновий,

кандидат философских наук, доцент кафедры истории Украины и этнокоммуникации Национального университета "Львовская политехника", г. Львов

ИДЕЯ БОГА В НАСЛЕДИИ УКРАИНСКИХ ФИЛОСОФОВ (40-е гг. XIX ст. - 50-е гг. XX ст.): МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

На основании анализа трудов украинских мыслителей (40-х гг. XIX ст. - 50-х гг. XX ст.) осмыслена идея Бога относительно системы наименований и относительно структуры человека и мироздания. Константировано, что с историко-философской точки зрения использование этимологическо-семантического и эволюционного методов позволяет утверждать: идея Бога имеет в своем составе гебрейские и древнегреческие значения и в процессе утверждения подверглась метаморфозам с проявлениями философорелигиозного синтеза.

Ключевые слова: идея Бога; межрелигиозные коммуникации; миростроение; человек; противоречия методологические; философия религии.

Timenyk Zynovij,

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Ethical communications the National University "Lviv Polytechnics", Lviv

THE IDEA OF GOD IN THE HERITAGE OF THE UKRAINIAN PHILOSOPHERS (40-th YEARS OF XIX-50-th YEARS OF XX CENTURIES): METHODOLOGICAL CONTRADICTIONS AND PROSPECTS

In this article the author considers the idea of God and the system of His names in the context of the structure of a human being and the universe on the basis of the analysis of the Ukrainian thinkers of 40th years of XIX - 50th years of XX centuries works. The author also stresses that from the view's history of philosophy the use of etymological, semantic and evolutionary approaches allow stressing that the idea of God contains Hebrew and ancient Greek meanings and in the process of becoming undergo changes. The author also shows that the given idea helped to form interreligious communications and analyses interdisciplinary character of the idea of God, which was manifested in its philosophical and religious synthesis. The author stresses: Ukrainian thinkers as N. Berdiaiev, S. Bulhakov, A. Giliarov, S. Gogots'ky, Metr. Ilarion [Ohiyenko], O. Kozlov, I. Maksymovych, O. Novyts'ky and others were introduced the new approaches to comprehending of the idea of God on the border of interreligious communications and interdisciplinary space. Since those thinkers consider the possibility of typification of the common and the different in the spiritual life of the representatives of those religions.

Keywords: Idea of God; methodological controversies; Universe; philosophy of religion; (inter)religious communications; synthesis; human being.

REFERENCES

1. Berdyayev N. (1907), Sub specie æternitatis. Philosophical, Social and Literary Experiments (1900-1906), *Izdaniye Pirozhkova*, Saint-Petersburg, 437 p. (rus).
2. Berdyayev N. (1908), Origin of evil and sense in the history, in: *Voprosy Filosofii i Psikhologii*, book 4 (94), Moscow, pp. 287-334 (rus).
3. Bulgakov S. (1914), Transcendental Problem of Religion, in: *Voprosy Filosofii i Psikhologii*, book 4 (124), Moscow, pp. 580-652 (rus).
4. Voloshyn V. (2013), Methods of Scientific Cognition in Religion: What Can They be Today?, in: *Filosofska dumka. Sententiae: Special edition IV*, book IV, Kyiv, pp. 309-318 (ukr).
5. Voloshyn V. (2015), Arguments in favor of the hypothesis of basic and universal attribute of religious conscience, in: *Visnyk Cherkaskoho universytetu [Buletyn University of Cherkasy]. «Philosophy» Series*, iss. 11(304), Cherkasy, pp. 77-86 (ukr).
6. Havdiak O. V. (2012), Religious-philosophical problems in national scientific space of the 19-early 20th centuries, in: *Gileya*, 2012, iss. 61(№6), Kyiv, pp. 486-491 (ukr).
7. Volkov A. G. [comp., ed.] (2007), Philosophy in Its Essence, Significance and History of Aleksey Gilyarov, [vol. 1], *Izdatelskii Dom MGT*, Melitopol, 352 p. (rus).
8. [Gogotsky S.]. Philosophical Lexicon. vol. 1: A.B.V, *V Universitetskoy Tipografii*, Kyiv, II p.+ 579 p. + IV p. (rus).
9. Zenkovskiy V. V. (1926), Autonomy and Theonomy, in: *Put*, № 3, pp.46-64 (rus).
10. Zenkovskiy V. (1932), On the meaning of imagination in spiritual life (on the subject of the book Ethics of Transformed Eros by B. P. Vysheslavtsev), in: *Put*, № 2, Paris, pp. 90-102 (rus).
11. Zenkovskiy V. (1997), Fundamentals of Christian Philosophy, *Kanon +*, Moscow, 560 p. (rus).
12. Ilarion Arkhyep [Ohiyenko] (1943) «Accept the Spirit of Holy Wisdom, Reason, the Spirit of God's Fear». Epiphany Address, *Sviata Danylova Hora*, Cholm, 19 p. (ukr).
13. Ilarion [Metr.] [Ohiyenko] (1952), Relation of reason to faith, in: *Nasha Kultura*, iss. 5 (170), Winnipeg, pp. 11-18 (ukr).
14. Kozlov A. (1895), Consciousness of God and Knowledge of God. Remembrances on Ontological Argument, *Voprosy Filosofii i Psikhologii*, book 4 (29), Moscow, pp. 445-460 (rus).
15. Maksymovych I. (1861), From Translator [First Books Kingdoms (Samuel)], in: *Trudy Kiyevskoy Dukhovnoy Akadiemii*, [iss.1], Kyiv, pp. I-II (rus).
16. Novykova M. (1993), Ancient Ukrainian incantations: [foreword], in: Moskalenko M. H. (edition), *Ukrainski zamovliannia [Ukrainian incantations]*, Kyiv, pp. 7-29 (ukr).
17. Novytsky O. (1860), Gradual development of ancient philosophical theories in connection with the development heathen beliefs. Comp[osition] in 4 parts. [Introduction by the anonymous author, pp. V-XII], part 1: Religion and philosophy of Ancient Orient, *V Universitetskoy Tipografii*, Kyiv, 1860, XV p. + 326 p. (rus).
18. Predko D. (2015), Specific peculiarities of religious feelings, in: *Visnyk Cherkaskoho universytetu [Buletyn University of Cherkasy]. «Philosophy» Series*, iss. 11 (344), pp. 23-30 (ukr).
19. Chornomorets Y. (2013), Prospects of Religious Studies in the 21st Century. Philosophical Thoughts and Religious Studies Essays Round Table, in: *Filosofska dumka*, iss. 3, Kyiv, pp. 39-54 (ukr).

© Тіменник Зиновій

Надійшла до редакції 28.01.2016